

ΙΖΑΜΠΕΛ ΑΛΙΕΝΤΕ

Ο ΑΝΕΜΟΣ ΞΕΡΕΙ Τ' ΟΝΟΜΑ ΜΟΥ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ:
10.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Ο άνεμος ξέρει τ' όνομά μου**

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: El viento conoce mi nombre

Από τις Εκδόσεις Penguin Random House Grupo Editorial, Βαρκελώνη 2023

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Isabel Allende

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Δέσποινα Δρακάκη

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Γιώργος Τσίρης

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Penguin Random House Grupo Editorial/Yolanda Artola

ΜΑΚΕΤΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Τζίνα Γεωργίου

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Βάσω Βύρρα

© Isabel Allende, 2023

© Εικονογράφησης εξωφύλλου: Pierre Mornet

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2023

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2023, 10.000 αντίτυπα

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-5198-5

Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-5199-2

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτίού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Από το 1979

Έδρα:

Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο:

Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Publishers since 1979

Head Office:

121, Tatoi Str., 144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore:

13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece

Tel.: 2102804800

e-mail: info@psychogios.gr

psychogios.gr

ΙΖΑΜΠΕΛ ΑΛΙΕΝΤΕ

Ο ΑΝΕΜΟΣ ΞΕΡΕΙ Τ' ΟΝΟΜΑ ΜΟΥ

Μετάφραση: Δέσποινα Δρακάκη

Οι Άντλερ

Βιέννη, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1938

Ένα προμάντεμα δυστυχίας πλανιόταν στην ατμόσφαιρα. Ένας άνεμος αβεβαιότητας σάρωνε από νωρίς τους δρόμους, τρυπώνοντας από τις χαραμάδες στις πόρτες και τα παράθυρα. «Ο χειμώνας είναι, που βρίσκεται ήδη εδώ», μουρμούρισε ο Ρούντολφ Άντλερ για να ενθαρρύνει τον εαυτό του, δεν μπορούσε όμως να αποδώσει το σφίξιμο που ένιωθε στο στήθος εδώ και κάμποσους μήνες στο κλίμα ή το ημερολόγιο.

Ο φόβος ήταν μια δυσοσμία σκουριάς και σκουπιδιών που ο Άντλερ είχε κολλημένη στα ρουθούνια του· που ούτε ο καπνός της πίπας του ούτε το άρωμα εσπεριδοειδών της κολόνας του μετά το ξύρισμα κατάφεραν να την απαλύνουν. Εκείνο το απόβραδο η οσμή του φόβου που αναδευόταν από την ανεμοθύελλα τον εμπόδιζε να αναπνεύσει, ένιωθε να ζαλίζεται και να ανακατεύεται. Αποφάσισε να αποδεσμεύσει τους ασθενείς που περίμεναν τη σειρά τους και να κλείσει νωρίτερα. Κατάπληκτη, η βοηθός του τον ρώτησε μήπως δεν αισθανόταν καλά. Δούλευε μαζί του έντεκα χρόνια και όλον αυτό τον καιρό ο γιατρός ποτέ δεν είχε παραμελήσει τις υποχρεώσεις του· ήταν άνθρωπος μεθοδικός και συνεπής. «Τίποτα σοβαρό, μόνο ένα κρυολόγημα, φράου Γκόλντμπεργκ. Θα πάω σπίτι», απάντησε εκείνος. Αφού τελείωσαν την τακτοποίηση του ιατρείου και την απολύμανση των εργαλείων,

αποχαιρετήθηκαν στην πόρτα, όπως κάθε μέρα, χωρίς να υποπεύονται πως αυτή ήταν η τελευταία φορά που συναντιόνταν. Η φράου Γκόλντμπεργκ κατευθύνθηκε προς τη στάση του τραμ, και ο Ρούντολφ Άντλερ, περπατώντας με γοργά βήματα, διέσχισε τα λίγα τετράγωνα που απείχε το φαρμακείο, με το κεφάλι χωμένο στους ώμους του, κρατώντας με το ένα χέρι το καπέλο του και με το άλλο το βαλιτσάκι του. Το πεζοδρόμιο ήταν υγρό και ο ουρανός κλειστός· υπολόγισε ότι είχε βρέξει και ότι αργότερα θα έπεφτε μία από εκείνες τις φθινοπωρινές νεροποντές που πάντοτε τον έβρισκαν χωρίς ομπρέλα. Είχε διασχίσει χιλιάδες φορές αυτούς τους δρόμους, τους ήξερε απέξω και ποτέ δεν έπαψε να εκτιμάει την πόλη του, μία από τις ομορφότερες του κόσμου, την αρμονία των οικοδομημάτων μαρρόκ και *αρ νουβό*, τα μεγάλα πρεπα δέντρα τα οποία είχαν ήδη αρχίσει να ρίχνουν τα φύλλα τους, την πλατεία της γειτονιάς του, το έφιππο άγαλμα, τη βιτρίνα του ζαχαροπλαστείου με την ποικιλία των γλυκών του και εκείνη του παλαιοπωλείου, τη γεμάτη παράξενα αντικείμενα· στην προκειμένη περίπτωση όμως δε σήκωσε το βλέμμα του από το έδαφος. Κουβαλούσε στους ώμους του το βάρος του κόσμου.

Εκείνη την ημέρα οι απειλητικές φήμες ξεκίνησαν με την είδηση μιας δολοφονικής επίθεσης στο Παρίσι: ένας Γερμανός διπλωμάτης δολοφονήθηκε από έναν νεαρό Πολωνοεβραίο με πέντε πυροβολισμούς. Τα μεγάφωνα του Τρίτου Ράιχ φώναζαν για εκδίκηση.

Από τον Μάρτιο, όταν η Γερμανία είχε προσαρτήσει την Αυστρία και η Βέρμαχτ παρέλασε με όλη τη στρατιωτική της έπαρση από το κέντρο της Βιέννης, ανάμεσα στις ζητωκραυ-

γές ενός ενθουσιασμένου πλήθους, ο Ρούντολφ Άντλερ ζούσε μες στην αγωνία. Οι φόβοι του είχαν ξεκινήσει μερικά χρόνια νωρίτερα και αυξήθηκαν καθώς η δύναμη των Ναζί ενισχύθηκε με την επιχορήγηση και τα όπλα του Χίτλερ. Κατέφυγαν στην τρομοκρατία σαν πολιτικό μέσο, εκμεταλλευόμενοι τη δυσφορία, ιδίως της νεολαίας, εξαιτίας των οικονομικών προβλημάτων, που κρατούσαν από τη Μεγάλη Ύφεση του 1929, και της αίσθησης ταπείνωσης που είχε προκαλέσει η ήττα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το 1934 δολοφόνησαν τον αρχηγό της κυβέρνησης, τον Ντόλφους, σε ένα αποτυχημένο πραξικόπημα, και από τότε είχαν σκοτώσει οκτακόσιους ανθρώπους σε διαφόρων ειδών απόπειρες. Τρομοκρατούσαν τους αντιπάλους τους, προκαλούσαν ταραχές και απειλούσαν με εμφύλιο πόλεμο. Στις αρχές του 1938 η κατάσταση εσωτερικής βίας ήταν αφόρητη, ενώ, από την άλλη πλευρά των συνόρων, η Γερμανία πίεζε να μετατρέψει την Αυστρία σε επαρχία της. Παρά τις υποχωρήσεις που έκανε η κυβέρνηση στις γερμανικές απαιτήσεις, ο Χίτλερ διέταξε την εισβολή. Το αυστριακό ναζιστικό κόμμα είχε προετοιμάσει το έδαφος, και τα στρατεύματα εισβολής όχι μόνο δε συνάντησαν καμία αντίσταση, αλλά επικροτήθηκαν από το μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού. Η κυβέρνηση ενέδωσε, και, δύο μέρες αργότερα, ο Χίτλερ μπήκε θριαμβευτής στη Βιέννη. Οι Ναζί επέβαλαν απόλυτο έλεγχο της επικράτειας. Οποιαδήποτε αντίδραση κηρύχτηκε παράνομη. Οι γερμανικοί νόμοι, ο κατασταλτικός μηχανισμός της Γκεστάπο και των SS και ο φανατικός αντισημιτισμός τέθηκαν αμέσως σε ισχύ.

Ο Ρούντολφ ήξερε ότι και η σύζυγός του, η Ράχελ, που κάποτε ήταν λογική και πρακτική, χωρίς την παραμικρή ροπή να φαντάζεται κακοτυχίες, είχε πλέον σχεδόν παραλύσει από το άγχος και λειτουργούσε μόνο με τη βοήθεια ναρκωτικών.

Και οι δύο προσπαθούσαν να προστατεύσουν την αθωότητα του γιου τους, του Ζάμουιλ, το παιδί όμως, που κόντευε τα έξι, είχε την ωριμότητα ενήλικου· παρατηρούσε, άκουγε και κατανοούσε χωρίς να κάνει ερωτήσεις. Στην αρχή ο Ρούντολφ χορηγούσε στη γυναίκα του τα ίδια ηρεμιστικά που συνταγογραφούσε και σε κάποιους ασθενείς του, όμως, καθώς την έπιαναν όλο και λιγότερο, ενίσχυσε τη θεραπεία με ισχυρές σταγόνες, που προμηθευόταν σε σκούρα μπουνκαλάκια χωρίς ετικέτα. Τις χρειαζόταν εξίσου μ' εκείνη, όμως δεν μπορούσε να τις παίρνει, γιατί θα επηρέαζαν την επαγγελματική του ικανότητα.

Τις σταγόνες τούς τις προμήθευε ο Πέτερ Στάινερ, ο ιδιοκτήτης του φαρμακείου, που ήταν φίλος του εδώ και πολλά χρόνια. Ο Άντλερ ήταν ο μοναδικός γιατρός στον οποίο εμπιστευόταν ο Στάινερ την υγεία τη δική του και της οικογένειάς του· κανένα διάταγμα που απαγόρευε τις σχέσεις μεταξύ Αριών και Εβραίων δεν μπορούσε να αλλάξει την αλληλοεκτίμηση που τους ένωνε. Παρ' όλα αυτά, τους τελευταίους μήνες, ο Στάινερ αναγκαζόταν να τον αποφεύγει δημοσίως, επειδή δεν είχε την πολυτέλεια να μπλέξει με τη ναζιστική επιτροπή της γειτονιάς. Στο παρελθόν είχαν παίξει χιλιάδες παρτίδες πόκερ και σκάκι, αντάλλαξαν βιβλία και εφημερίδες και συνήθιζαν να πηγαίνουν εκδρομές στα βουνά ή για ψάρεμα προκειμένου να ξεφύγουν από τις συζύγους τους, όπως έλεγαν αστεειυόμενοι, και, στην περίπτωση του Στάινερ, να το σκάσει από τη στρατιά των παιδιών του. Τώρα ο Άντλερ δε συμμετείχε στις παρτίδες πόκερ στο αποθηκάκι του Στάινερ. Και ο φαρμακοποιός έβαζε τον Άντλερ από την πίσω πόρτα και του έδινε το φάρμακο χωρίς να το καταγράφει στα λογιστικά βιβλία.

Πριν από την προσάρτηση ο Πέτερ Στάινερ ποτέ δεν είχε

αναρωτηθεί για την καταγωγή των Άντλερ, τους θεωρούσε εξίσου Αυστριακούς με τον ίδιο. Δεν αγνοούσε πως ήταν Εβραίοι, όπως και άλλοι εκατόν ενενήντα χιλιάδες κάτοικοι της χώρας, όμως αυτό δε σήμαινε τίποτα. Ήταν αγνωστικιστής· ο χριστιανισμός, μέσα στον κανόνα του οποίου είχε μεγαλώσει, του φαινόταν εξίσου παράλογος όπως και κάθε άλλη θρησκεία, και ήξερε ότι την ίδια άποψη συμμεριζόταν και ο Ρούντολφ Άντλερ, παρόλο που, από σεβασμό προς τη γυναίκα του, ακολουθούσε ορισμένες τελετουργίες. Για τη Ράχελ ήταν σημαντικό ο γιος τους, ο Ζάμουιλ, να έχει την υποστήριξη της παράδοσης και την εβραϊκής κοινότητας. Τις Παρασκευές το απόγευμα οι Στάινερ ήταν καλεσμένοι για το *shabat* στο σπίτι των Άντλερ. Η Ράχελ και η Λέα, η κουνιάδα της, φρόντιζαν για τις λεπτομέρειες: το καλό τραπεζομάντιλο, τα καινούργια κεριά, τη συνταγή για το ψάρι κληροδότημα της γιαγιάς, τα καρβέλια το ψωμί και το κρασί. Η Ράχελ και η κουνιάδα της ήταν πολύ ενωμένες. Η Λέα είχε μείνει χήρα πολύ νέα και δεν είχε παιδιά, κι έτσι είχε προσκολληθεί στη μικρή οικογένεια του αδερφού της του Ρούντολφ. Επέμενε να μένει μόνη, αν και η Ράχελ την είχε εκλιπαρήσει να μετακομίσει μαζί τους· παρ' όλα αυτά, τους επισκεπτόταν συχνά. Ήταν πολύ κοινωνική και συμμετείχε σε διάφορα προγράμματα της συναγωγής για να βοηθάει τα πιο άπορα μέλη της κοινότητας. Ο Ρούντολφ ήταν ο μοναδικός αδερφός που της απέμενε, από τότε που ο μικρότερος είχε μεταναστεύσει σε κιμπούτς στην Παλαιστίνη, και ο Ζάμουιλ ήταν ο μοναδικός της ανιψιός. Ο Ρούντολφ πρωτοστατούσε στο τραπέζι του *shabat* όπως θα περίμενε κανείς από εκείνον ως κεφαλή της οικογένειας. Με τις παλάμες ακουμπισμένες στο κεφάλι του Ζάμουιλ παρακαλούσε τον Θεό να τον ευλογεί και να τον προστατεύει, να του δίνει χάρη και να του χαρίζει

ειρήνη. Σε αρκετές περιπτώσεις η Ράχελ είχε εκπλαγεί από το κλείσιμο του ματιού μεταξύ του συζύγου της και του Πέτερ Στάινερ. Το άφηνε να περάσει όμως σκεπτόμενη ότι δεν ήταν κοροϊδευτικό νεύμα, αλλά μια πράξη συννενοχής ανάμεσα σε αυτούς τους δύο άπιστους.

Οι Άντλερ ανήκαν στην καθεστηκυία, καλλιεργημένη αστική τάξη, χαρακτηριστική της βιεννέζικης καλής κοινωνίας εν γένει, αλλά και της εβραϊκής ειδικότερα. Ο Ρούντολφ είχε εξηγήσει στον Πέτερ ότι ο λαός του εδώ και αιώνες είχε υποστεί διακρίσεις, είχε κυνηγηθεί και είχε εκδιωχθεί από παντού, γι' αυτό και εκτιμούσε πολύ περισσότερο τη μόρφωση απ' ό,τι τα υλικά αγαθά. Μπορούσαν να τους στερήσουν όλα τους τα υπάρχοντα, όπως άλλωστε συνέβαινε αδιαλείπτως κατά τη διάρκεια της Ιστορίας, κανένας όμως δεν ήταν δυνατόν να τους στερήσει την πνευματική τους κατάκτηση. Ο τίτλος του γιατρού ήταν πολύ πιο αξιοσέβαστος από μια περιουσία στην τράπεζα. Ο Ρούντολφ προερχόταν από οικογένεια τεχνιτών, ιδιαίτερα υπερήφανων που ένας δικός τους είχε γίνει γιατρός. Το επάγγελμα προσέδιδε κύρος και εξουσία, τα οποία, στην περίπτωση του, δε μεταφράζονταν απαραίτητα σε χρήματα. Ο Ρούντολφ Άντλερ δεν ήταν από τους μοντέρνους χειρουργούς ούτε καθηγητής στο παλιό Πανεπιστήμιο της Βιέννης, αλλά ένας γιατρός της γειτονιάς, προσεκτικός και γενναιόδωρος, που πρόσφερε δωρεάν τις υπηρεσίες του στους μισούς ασθενείς του.

Η φιλία του Άντλερ και του Στάινερ βασιζόταν σε βαθιά συμπάθεια και κοινές αξίες· αμφότεροι είχαν την ίδια ακόρεστη περιέργεια για την επιστήμη, ήταν εραστές της κλασικής μουσικής, αμετανόητοι αναγνώστες και κρυφοί θιασώτες του

κομμουνιστικού κόμματος, που ήταν απαγορευμένο από το 1933. Τους ένωσε επίσης μια σφοδρή αποστροφή για τον εθνικοσοσιαλισμό. Από τότε που ο Αδόλφος Χίτλερ από καγκελάριος αυτοανακηρύχτηκε δικτάτορας με απόλυτη εξουσία, συναντιόνταν στο αποθηκάκι του φαρμακείου για να θρηνηθούν για τον κόσμο και τον αιώνα που τους έλαχε να ζήσουν και να παρηγορηθούν με ένα μπράντι ικανό να διαβρώσει μέταλλα, την απόσταξη του οποίου έκανε ο φαρμακοποιός στο υπόγειο, μια κατακόμβη πολλαπλών χρήσεων, όπου φύλαγε σε απόλυτη τάξη τα απαραίτητα για την παρασκευή και τη συσκευασία πολλών από τα φάρμακα που πουλούσε. Μερικές φορές ο Άντλερ έπαιρνε μαζί του και τον γιο του, τον Ζάμουιλ, στο υπόγειο αυτό για να «δουλέψει» μαζί με τον Στάινερ. Το παιδί ασχολιόταν για ώρες ανακατεύοντας και εμφιαλώνοντας σκόνες και χρωματιστά υγρά που του έδινε ο φαρμακοποιός. Από τα δικά του παιδιά, κανένα δεν είχε αυτό το προνόμιο.

Τον Στάινερ τον πονούσε η ψυχή του κάθε φορά που περνούσαν κάποιον νόμο που καταπατούσε την αξιοπρέπεια του φίλου του. Είχαν μεταβιβάσει στο δικό του όνομα το ιατρείο και το σπίτι, για να εμποδίσουν μια πιθανή κατάσχεσή τους. Το ιατρείο βρισκόταν σε εξαιρετικό σημείο στο ισόγειο ενός αρχοντικού, και ο Άντλερ ζούσε με την οικογένειά του στον πρώτο όροφο· σε αυτά είχε επενδύσει ο γιατρός όλες του τις οικονομίες, και η μεταφορά τους στο όνομα κάποιου άλλου, έστω και του φίλου του του Πέτερ, ήταν ένα μέτρο ακραίο που το έλαβε χωρίς να συμβουλευτεί τη σύζυγό του. Η Ράχελ δε θα το δεχόταν ποτέ.

Ο Ρούντολφ Άντλερ προσπαθούσε να πείσει τον εαυτό του πως η αντισημιτική υστερία σύντομα θα υποχωρούσε, αφού δεν είχε καμία θέση στη Βιέννη, στην πιο εκλεπτυσμένη πόλη

της Ευρώπης, λίκνο μεγάλων μουσικών, φιλοσόφων και επιστημόνων, πολλοί εκ των οποίων ήταν Εβραίοι. Η εμπρηστική ρητορική του Χίτλερ, που είχε κλιμακωθεί τα τελευταία χρόνια, ήταν άλλη μία εκδήλωση του ρατσισμού που είχαν υπομείνει οι πρόγονοί τους, ο οποίος ωστόσο δεν τους εμπόδιζε να συνυπάρξουν και να ευημερήσουν. Για προληπτικούς λόγους είχε αφαιρέσει το όνομά του από την πόρτα του ιατρείου, χωρίς αυτό να αποτελεί μεγάλο πρόβλημα, αφού βρισκόταν σε εκείνο το σημείο πολλά χρόνια και ήταν πολύ γνωστό. Η πελατεία του είχε μειωθεί, επειδή οι Άριοι ασθενείς είχαν αναγκαστεί να τον εγκαταλείψουν· θεωρητικά όμως, όταν ηρεμούσαν τα πνεύματα στην πόλη, θα επέστρεφαν. Είχε εμπιστοσύνη στις επαγγελματικές του ικανότητες και στην καλή φήμη που είχε αποκτήσει βέβαια, καθώς οι μέρες περνούσαν και το τεταμένο κλίμα εντεινόταν, ο Άντλερ άρχισε να ζυγίζει την ιδέα να μεταναστεύσουν αλλού για να ξεφύγουν από τη λαίλαπα των Ναζί.

Όσο περίμενε στον φούρνο να της δώσουν τα ρέστα, η Ράχελ Άντλερ έβαλε στο στόμα της ένα χάπι και το κατάπιε χωρίς νερό. Ήταν ντυμένη ανάλογα με τις επιταγές της μόδας, σε αποχρώσεις του μπεζ και του μπορντό, με ένα σακάκι εφαρμοστό στη μέση, καπέλο τοποθετημένο λοξά, μεταξωτές κάλτσες και ψηλά τακούνια· ήταν όμορφη και, παρότι δεν είχε κλείσει τα τριάντα, η σοβαρή της έκφραση την έκανε να φαίνεται μεγαλύτερη. Προσπάθησε να κρύψει το τρέμουλο των χεριών της στα μανίκια και να απαντήσει με ανάλαφρο τόνο στα σχόλια του φούρναρη για την επίθεση στο Παρίσι.

«Τι ήθελε κι αυτός ο ανόητος νεαρός και σκότωσε διπλωμάτη; Πολωνός θα 'ταν!» αναφώνησε ο άντρας.

Μόλις είχε κάνει το τελευταίο της μάθημα στον καλύτερό της μαθητή, έναν δεκαπεντάχρονο που μάθαινε πιάνο με τη Ράχελ από τα επτά του, έναν από τους λίγους που έπαιρναν τη μουσική στα σοβαρά. «Με συγχωρείτε, φράου Άντλερ, καταλαβαίνετε...» της είχε πει η μητέρα του αποχαιρετώντας την. Την πλήρωσε τρεις φορές πάνω την αξία του μαθήματος και ήταν έτοιμη να την αγκαλιάσει, συγκρατήθηκε όμως τελευταία στιγμή από φόβο να μην την προσβάλει. Ναι, η Ράχελ το καταλάβαινε. Ήταν ευγνώμων, επειδή η γυναίκα αυτή της είχε δώσει δουλειά για πολύ περισσότερους μήνες απ' ό,τι έπρεπε. Έκανε μια προσπάθεια να συγκρατήσει τα δάκρυά της και να αποσυρθεί με το κεφάλι ψηλά: το αγαπούσε εκείνο το παιδί και δεν το έκρινε που φορούσε με υπερηφάνεια το μαύρο κοντό παντελόνι και το καφέ πουκάμισο της στολής της χιτλερικής νεολαίας, υπό το σύνθημα «αίμα και τιμή». Όλοι οι νέοι ανήκαν στο κίνημα: ήταν, ουσιαστικά, υποχρεωτικό.

«Δείτε τώρα σε τι κίνδυνο μας έβαλε όλους αυτός ο Πολωνός! Φράου Άντλερ, έχετε ακούσει τι λένε στο ραδιόφωνο;» συνέχισε ακάθεκτος ο φούρναρης.

«Ας ελπίσουμε ότι όλο αυτό θα παραμείνει στη σφαίρα των απειλών», είπε εκείνη.

«Μην αργήσετε να πάτε στο σπίτι σας, φράου Άντλερ. Ομάδες θερμοαίμων νεαρών περιφέρονται στους δρόμους. Δεν πρέπει να περπατάτε μόνη σας. Σύντομα θα νυχτώσει».

«Καλό σας βράδυ και καλό ξημέρωμα», μουρμούρισε η Ράχελ, τοποθετώντας το ψωμί στην τσάντα της και τα ρέστα στο πορτοφόλι της.

Μόλις βγήκε έξω, εισέπνευσε βαθιά τον κρύο αέρα και προσπάθησε να απαλλαγεί από τους σκοτεινούς οιωνούς που είχαν τρυπώσει στον νου της από τα ξημερώματα, πολύ πριν

ακούσει ραδιόφωνο και τις ανησυχητικές φήμες που κυκλοφορούσαν στη γειτονιά. Σκέφτηκε ότι τα μαύρα σύννεφα προμήγνυαν βροχή και επικεντρώθηκε σε όσα είχε ακόμα να κάνει. Έπρεπε να περάσει να ψωνίσει κρασί και κεριά για την Παρασκευή, στο σπίτι θα ερχόταν για το *shabat* η κουνιάδα της, όπως κάθε βδομάδα, και οι Στάινερ με τα παιδιά τους. Ένωθε ότι, παρά το φάρμακο που είχε μόλις πάρει, τα νεύρα της μπορούσαν να την προδώσουν στη μέση του δρόμου –χρειαζόταν τις σταγόνες της– και αποφάσισε να αφήσει τα ψώνια για την αυριανή μέρα. Δύο τετράγωνα παρακάτω αντίκρισε το κτίριο όπου έμεναν, ένα από τα πρώτα σε καθαρό στιλ *αρ νουβό*, χτισμένο στα τέλη του 19ου αιώνα. Όταν ο Ρούντολφ Άντλερ αγόρασε τον χώρο στο ισόγειο για το ιατρείο του και ένα διαμέρισμα για την οικογένειά του, οι χυτές γραμμές, τα καμπύλα παράθυρα και μπαλκόνια, και τα βιτρό με τα σπλιζαρισμένα λουλούδια σκανδάλιζαν τη συντηρητική βιεννέζικη κοινωνία, που ήταν συνηθισμένη στην κομψότητα του μπαρόκ· ωστόσο, η *αρ νουβό* επικράτησε και σύντομα το κτίριο έγινε σημείο αναφοράς στην πόλη.

Η Ράχελ μπήκε στον πειρασμό να περάσει μια στιγμή από το ιατρείο να δει τον σύζυγό της, όμως απέρριψε αμέσως την ιδέα. Ο Ρούντολφ είχε από μόνος του αρκετά προβλήματα και δε χρειαζόταν να τον επιβαρύνει κι εκείνη με τις δικές της ανησυχίες. Επίσης, ο Ζάμουιλ βρισκόταν από το πρωί στο σπίτι της θείας του. Η Λέα Άντλερ ήταν δασκάλα και είχε προσφερθεί εθελοντικά να παραδίδει μαθήματα σε πολλά παιδιά. Ο Ζάμουιλ ήταν δυο-τρία χρόνια μικρότερος από τα υπόλοιπα, όμως δεν υστερούσε σε γνώσεις. Πολλά εβραιόπουλα είχαν υποστεί κακομεταχείριση στο σχολείο, και ορισμένες μητέρες από την κοινότητα είχαν οργανωθεί έτσι ώστε τα μικρότερα να κάνουν ιδιαίτερα μαθήματα, ενώ τα μεγαλύτερα

να εκπαιδεύονται στη συναγωγή. Πίστευαν ότι ήταν μια προσωρινή λύση. Η Ράχελ συνέχισε για να πάρει τον γιο της και δεν πρόσεξε ότι το ιατρείο του συζύγου της ήταν κλειστό – πράγμα ασυνήθιστο γι' αυτή την ώρα. Ο Ρούντολφ δεχόταν ασθενείς ως τις έξι το απόγευμα, εκτός από τις Παρασκευές, οπότε επέστρεφε για το δείπνο πριν από τη δύση του ηλίου.

Το διαμέρισμα της Λέα, λιτό αλλά σε καλό σημείο, αποτελούνταν από δύο δωμάτια με έπιπλα από δεύτερο χέρι και ήταν διακοσμημένο με κορνιζαρισμένες φωτογραφίες του πρόωρα εκλιπόντος συζύγου και αναμνηστικά από τα ταξίδια που πρόλαβε να κάνει μαζί του προτού μείνει χήρα. Τις μέρες που έρχονταν οι μαθητές της, η ατμόσφαιρα μύριζε φρεσκοφουρισμένα μπισκότα. Η Ράχελ Άντλερ συναντήθηκε με άλλες τρεις μητέρες, που είχαν πάει να παραλάβουν τα παιδιά τους και είχαν καθίσει να πιουν τσάι και να ακούσουν τον Ζάμουιλ να παίζει την *Ωδή στη χαρά*. Το παιδί προκαλούσε συγκίνηση, τόσο μικρό κι αδύνατο, με τα γρατζουνισμένα του γόνατα, την ατίθαση κόμη του και το σοφό ύφος συγκέντρωσης, να λικνίζεται με τη μουσική του βιολιού του, μην έχοντας καθόλου συναίσθηση της εντύπωσης που προκαλούσε. Μια χορωδία από επιφωνήματα και χειροκροτήματα ξέσπασε μαζί με τις τελευταίες νότες. Ο Ζάμουιλ χρειάστηκε μερικά δευτερόλεπτα να συνέλθει από την έκσταση και να βρεθεί ξανά ανάμεσα στον κύκλο των γυναικών και των παιδιών. Έκανε μια ελαφρά υπόκλιση και, ενώ η θεία του έσπευδε να τον φιλήσει, η μητέρα του έκρυψε ένα χαμόγελο ικανοποίησης. Το κομμάτι ήταν σχετικά εύκολο και το παιδί το είχε μάθει σε λιγότερο από μία εβδομάδα, ο Μπετόβεν όμως πάντα ακουγόταν εντυπωσιακός. Η Ράχελ γνώριζε

ότι ο γιος της ήταν παιδί-θαύμα, αλλά ένιωθε αποστροφή για κάθε είδους κομπασμό και ποτέ δεν έκανε λόγο γι' αυτό, περιέμενε τους άλλους να το αναφέρουν. Βοήθησε τον Ζάμουιλ να βάλει το παλτό του και να φυλάξει το βιολί στη θήκη του, αποχαιρέτησε βιαστικά την κουνιάδα της και τις άλλες γυναίκες, και ξεκίνησαν να επιστρέψουν στο σπίτι, υπολογίζοντας ότι θα είχε αρκετό χρόνο να βάλει το ψητό στον φούρνο για το δείπνο. Εδώ και δύο μήνες δεν υπολόγιζε πια σε βοήθεια στο σπίτι, επειδή η Ουγγαρέζα που είχε εδώ για πολλά χρόνια απελάθηκε και δεν είχε διάθεση να ψάξει για αντικαταστάτρια.

Μητέρα και γιος πέρασαν μπροστά από την πόρτα του ιατρείου χωρίς να σταματήσουν και μπήκαν στην απλόχωρη είσοδο του κτιρίου. Οι γυναίκες απλίκες με τα ζωγραφισμένα νούφαρα ήταν αναμμένες, φωτίζοντας τον χώρο σε αποχρώσεις του μπλε και του πράσινου. Ανέβηκαν στον πρώτο όροφο από τη φαρδιά διπλή σκάλα, χαιρετώντας τη θυρωρό, η οποία επέβλεπε από το κουβούκλιό της καθ' όλη τη διάρκεια της μέρας. Η γυναίκα δεν απάντησε, όπως σχεδόν κάθε φορά.

Το διαμέρισμα των Άντλερ ήταν ευρύχωρο, άνετο, με βαριά έπιπλα από μαόνι, που ήταν φτιαγμένα να κρατήσουν μια ολόκληρη ζωή, και δε συμβάδιζαν με την αρχιτεκτονική των ελαφριών, λιτών γραμμών του κτιρίου. Ο παππούς της Ράχελ ήταν αντικέρ, και οι απόγονοί του κληρονόμησαν πίνακες, χαλιά και διακοσμητικά εξαιρετικής ποιότητας αλλά περασμένης μόδας. Η Ράχελ, μεγαλωμένη με φινέτσα, προσπαθούσε να ζει ευπρεπώς, παρόλο που τα έσοδα του συζύγου της από το ιατρείο και από τα μαθήματα μουσικής δεν μπορούσαν να συγκριθούν με αυτά των παππούδων της. Η κομψότητά της ήταν διακριτική, επειδή αποστρεφόταν την επίδειξη εξίσου με τον κομπασμό. Της είχαν εμφανίσει από

παιδί τον κίνδυνο που μπορούσε να προκαλέσει ο φθόνος των άλλων.

Σε μια γωνιά του δωματίου, κοντά στο παράθυρο που έβλεπε στον δρόμο, ήταν το πιάνο με ουρά, ένα «Blüthner» που ανήκε στην οικογένειά της εδώ και τρεις γενιές. Ήταν το εργαλείο της δουλειάς της, αφού το χρησιμοποιούσε με τους περισσότερους μαθητές της, αλλά και η μοναδική της απόλαυση τις ώρες της μοναξιάς της. Από μικρή έπαιζε με μαεστρία, αλλά στην εφηβεία, συνειδητοποιώντας ότι της έλειπε το απαραίτητο ταλέντο για να γίνει σολίστ, συμβιβάστηκε με τη διδασκαλία. Ήταν καλή δασκάλα. Ο γιος της, από την άλλη, είχε μια μουσική ιδιοφυΐα που σπάνια εμφανίζεται. Ο Ζάμουιλ καθόταν στο πιάνο από τριών ετών και έπαιζε με το αυτί κάθε μελωδία που άκουγε μια φορά, αν και προτιμούσε το βιολί του, γιατί μπορούσε να το παίρνει μαζί του παντού, όπως έλεγε. Η Ράχελ δεν μπόρεσε να κάνει άλλα παιδιά, και είχε στρέψει όλη της τη μητρική αγάπη στον Ζάμουιλ. Τον λάτρευε και δε γινόταν να μην τον καλομάθει, αφού το αγόρι δε δημιουργούσε προβλήματα, ήταν ευγενικό, υπάκουο και φιλομαθές.

Μισή ώρα αργότερα, η Ράχελ άκουσε φασαρία από τον δρόμο και πλησίασε στο παράθυρο. Σκοτεινίαζε. Είδε να περνούν πέντε-έξι νεαροί που φαίνονταν μεθυσμένοι, να φωνάζουν συνθήματα του ναζιστικού κόμματος και ύβρεις κατά των Εβραίων –Βδέλλες! Καταραμένοι! Δολοφόνοι!–, τις ίδιες λέξεις που είχε ακούσει κι άλλες φορές και είχε διαβάσει στον Τύπο και στα γερμανικά φυλλάδια. Ο ένας από αυτούς κουβαλούσε ένα δαδί και άλλοι ήταν οπλισμένοι με ρόπαλα, σφυριά και κομμάτια από μεταλλικούς σωλήνες. Απομάκρυνε τον Ζάμουιλ από το παράθυρο, έκλεισε τις κουρτίνες και ετοιμάστηκε να κατέβει για να φωνάξει τον σύζυγό της, το

παιδί όμως γαντζώθηκε στη φούστα της. Ο Ζάμουιλ είχε συνηθίσει να μένει μόνος του, αυτή τη φορά όμως έδειχνε τόσο φοβισμένος, που η μητέρα του αποφάσισε να περιμένει. Η βοή απέξω κόπασε, και υπέθεσε πως ο όχλος είχε απομακρυνθεί. Έβγαλε το ψητό από τον φούρνο και άρχισε να στρώνει τραπέζι. Δεν ήθελε να ανοίξει το ραδιόφωνο. Οι ειδήσεις ήταν όλο και πιο άσχημες.

Ο Πέτερ Στάινερ δέχτηκε τον φίλο του στο αποθηκάκι τού φαρμακείου, όπου τους περίμενε η σκακιέρα με την αρχινισμένη παρτίδα από το προηγούμενο απόγευμα, και το μπουκάλι με το μπράντι, που είχε ήδη μείνει μισό. Το μαγαζί τού διάσημου Φαρμακείου Στάινερ ανήκε στην ίδια οικογένεια από την εποχή του προπάππου του, το 1830, και κάθε γενιά φρόντιζε να το συντηρεί σε άριστη κατάσταση. Διατηρούνταν ακόμα τα ράφια και οι πάγκοι από σκαλιστό μαόνι, τα μπρούντζινα όργανα, φερεμένα από τη Γαλλία, και καμιά δεκαριά παμπάλαια γυάλινα βάζα, που πολλοί συλλέκτες είχαν προσπαθήσει να αγοράσουν και, σύμφωνα με τον ιδιοκτήτη τους, άξιζαν μια περιουσία. Η βιτρίνα που έβλεπε στον δρόμο ήταν πλασιωμένη με ζωγραφισμένα άνθη, το δάπεδο ήταν από πορτογαλικά πλακάκια, ελαφρώς φθαρμένα, αφού μετρούσαν πάνω από έναν αιώνα χρήσης, και η άφιξη των πελατών αναγγελλόταν από τα ασημένια καμπανάκια που κρέμονταν πάνω από την πόρτα. Το Φαρμακείο Στάινερ ήταν τόσο γραφικό, που αποτελούσε αξιοθέατο για τους τουρίστες και είχε εμφανιστεί σε άρθρα εφημερίδων αλλά και σε ένα βιβλίο με φωτογραφίες, ως σήμα κατατεθέν της πόλης.

Ο Πέτερ παραξενεύτηκε που ο Ρούντοφλ Άντλερ έφτασε τόσο νωρίς ενώ ήταν εργάσιμη μέρα.

«Σου συμβαίνει κάτι;» τον ρώτησε.

«Δεν ξέρω, νιώθω ότι πνίγομαι. Νομίζω ότι θα πάθω συγκοπή».

«Έλα τώρα, είσαι ακόμη πολύ νέος για κάτι τέτοιο. Από τα νεύρα σου είναι, είσαι αγχωμένος. Πιες ένα ποτηράκι, τα γιατρεύει όλα», του απάντησε ο Στάινερ βάζοντάς του διπλή δόση.

«Πέτερ, είναι πλέον αδύνατον να ζησει κανείς σε αυτή τη χώρα. Οι Ναζί μάς έχουν περικυκλώσει. Ο κλοιός της καταστολής γίνεται ολοένα και πιο στενός και στοχευμένος. Μας απαγορεύεται η είσοδος σε ορισμένα εστιατόρια και καταστήματα, απειλούν τα παιδιά μας στα σχολεία, μας διώχνουν από διάφορα πόστα στο Δημόσιο, κατάσχουν τις επιχειρήσεις και τις περιουσίες μας, μας απαγορεύουν να εξασκήσουμε το επάγγελμά μας ή να αγαπήσουμε αλλοεθνή».

«Η κατάσταση είναι αφόρητη, δε γίνεται να μη βελτιωθεί σύντομα», είπε ο Πέτερ όχι ιδιαίτερα πεπεισμένος.

«Κάνεις λάθος. Η κατάσταση πάει από το κακό στο χειρότερο. Θα πρέπει να έχει κανείς επιλεκτική όραση αν θεωρεί ότι εμείς οι Εβραίοι μπορούμε να συνεχίσουμε να ζούμε κάπως φυσιολογικά. Είναι αδύνατον να αποφύγουμε τη βία που μας απειλεί. Κάθε μέρα εκδίδουν νέα διατάγματα».

«Δεν μπορείς να φανταστείς πόσο λυπάμαι, φίλε μου! Πώς μπορώ να σε βοηθήσω;»

«Ήδη έχεις κάνει πολλά για μένα, όμως δεν μπορείς να με προστατέψεις. Οι Ναζί μάς θεωρούν έναν κακοήθη όγκο που πρέπει να ξεριζωθεί από το έθνος. Η οικογένειά μου ζει στην Αυστρία εδώ και έξι γενιές! Οι ταπεινώσεις έχουν συσσωρευτεί. Τι άλλο μπορούν πια να μας στερήσουν; Τη ζωή, δε μας μένει κάτι άλλο».

«Κανείς δεν μπορεί να σου πάρει το πτυχίο της ιατρικής

ούτε τα αγαθά σου. Ήταν καλή ιδέα να μεταφέρουμε στο όνομά μου το ιατρείο και το διαμέρισμά σου».

«Πέτερ, σ' ευχαριστώ. Είσαι ο αδερφός που δεν είχα ποτέ μου. Είμαι όμως πολύ ανήσυχος. Πλέον έχουν γίνει ολόφανερα τα πιο ταπεινά ένστικτα. Ο Χίτλερ βρίσκεται στην εξουσία εδώ και πολύ καιρό και θα επιχειρήσει να καταλάβει ολόκληρη την Ευρώπη. Πιστεύω πως θα μας οδηγήσει σε πόλεμο. Φαντάζεσαι τι θα σήμαινε κάτι τέτοιο;»

«Κι άλλος πόλεμος!» αναφώνησε ο Στάινερ. «Θα ήταν μαζική αυτοκτονία. Το πήραμε το μάθημά μας με τον προηγούμενο πόλεμο. Θυμήσου τη φρίκη... την ήττα...»

«Εμείς οι Εβραίοι είμαστε οι αποπομπάιοι τράγοι. Οι μισοί από τους γνωστούς μου προσπαθούν να το σκάσουν. Πρέπει να πείσω τη Ράχελ να φύγουμε».

«Να φύγεις; Για πού;» ρώτησε θορυβημένος ο Στάινερ.

«Για την Αγγλία ή τις Ηνωμένες Πολιτείες, που θα ήταν οι καλύτερες επιλογές, είναι σχεδόν αδύνατον να βγάλεις βίζα, όμως γνωρίζω πολλούς που πήγαν στη Λατινική Αμερική...»

«Μα πώς θα φύγεις! Κι εγώ τι θα κάνω χωρίς εσένα;»

«Θέλω να πιστεύω πως θα είναι μόνο για λίγο. Επίσης, δεν είναι ακόμη αποφασισμένο, πρέπει να πείσω τη Ράχελ. Δύσκολα θα δεχτεί να αφήσει τη ζωή που έχουμε στήσει με τον κόπο τόσων χρόνων, τον πατέρα και τον αδερφό της. Εξίσου δύσκολο θα είναι να πείσω και την αδερφή μου τη Λέα, την οποία επίσης δε γίνεται να αφήσω εδώ».

«Είναι μια πολύ δραστική απόφαση, Ρούντι».

«Πρέπει να σκεφτώ τον Ζάμουιλ. Ο γιος μου δεν μπορεί να μεγαλώσει σαν παρτίας».

«Ελπίζω να μη φύγεις, Ρούντι, σε τέτοια περίπτωση όμως θα προσέχω τα πράγματά σου. Κι όταν επιστρέψεις όλα θα είναι άθικτα, να σε περιμένουν».

Έπιναν το δεύτερο ποτήρι από το ποτό τους όταν άκουσαν απέξω αναστάτωση. Κοίταξαν έξω από την πόρτα και είδαν μια ορδή να ξεχύνεται στον δρόμο, άντρες, νεαροί κυρίως και, μεταξύ αυτών, και κάποιες κοπέλες φώναζαν απειλές και συνθήματα του κόμματος και κραδαιναν σφυριά, ρόπαλα και άλλα αντικείμενα. «Στη συναγωγή! Στη συναγωγή!» φώναζαν εκείνοι που πρωτοστατούσαν. Πέταξαν μερικές πέτρες και ακούστηκε ο χαρακτηριστικός ήχος τζαμιών που σπάνε, τον οποίο το πλήθος τον δέχτηκε με ζητωκραυγές. Ο όχλος, σαν φρενιασμένο ζώο, ενεργούσε ως ένας με δολοφονική χαρά.

«Βόηθα με να κλείσω το φαρμακείο!» αναφώνησε ο Στάινερ, ο Άντλερ όμως είχε ήδη βγει στον δρόμο τρέχοντας προς το σπίτι του.

Ο τρόμος πλημμύρισε τη νύχτα. Η Ράχελ Άντλερ άργησε δέκα λεπτά να υπολογίσει τη σοβαρότητα των γεγονότων, επειδή οι κουρτίνες ήταν κλειστές και ο ορυμαγδός απέξω ερχόταν από μακρως. Σκέφτηκε ότι είχε επιστρέψει η ομάδα των νεαρών που είχε δει νωρίτερα. Για να αποσπάσει την προσοχή του Ζάμουιλ, του ζήτησε να παίξει κάτι στο βιολί, όμως το παιδί έμοιαζε να έχει παραλύσει, λες και προαισθανόταν την τραγωδία που εκείνη αρνιόταν να παραδεχτεί. Ξάφνου κάτι έσπασε πάνω στο παράθυρο, και το τζάμι έγινε χίλια κομμάτια. Η πρώτη της σκέψη ήταν να υπολογίσει πόσο ακριβή θα ήταν η αντικατάσταση της κυρτής αυτής τζαμαρίας από μπιζουτέ γυαλί. Αμέσως μετά μια δεύτερη κοτρώνα έσπασε κι άλλο τζάμι, και η κουρτίνα ξέφυγε από το κουρτινόξυλο και έμεινε να κρέμεται από τη μία άκρη. Από το θρυμματισμένο παράθυρο είδε τον ουρανό να έχει πάρει μια πορτοκαλί απόχρωση και η

μυρωδιά του καπνού χτύπησε τα ρουθούνια της. Ένα άγριο μουγκρητό σάρωσε το διαμέρισμα σαν λαίλαπα, και τότε ήταν που συνειδητοποίησε πως πρόκειται για κάτι πολύ πιο επικίνδυνο από ένα τσούρμο μεθυσμένων νεαρών. Ανάμεσα στο συνεχές κροτάλισμα γυαλιών που έσπαγαν άκουσε εξαγριωμένες κραυγές και άλλες γεμάτες πανικό. «Ο Ρούντολφ!» φώναξε έντρομη. Έπιασε τον Ζάμουιλ από το χέρι και τον έσυρε προς την πόρτα. Το παιδί κατάφερε να αρπάξει τη θήκη του βιολιού του.

Μόνο η φαρδιά μαρμάρινη σκάλα με το ξύλινο και ορειχάλκινο κιγκλίδωμα χώριζε το διαμέρισμα από το ιατρείο, αλλά η Ράχελ δεν πρόλαβε να φτάσει ως εκεί. Ο Τέομπαντ Φόλκερ, ένας γείτονάς της από τον δεύτερο όροφο, απόστρατος στρατιωτικός με τον οποίο σπάνια αντάλλαζε μια-δυ λέξεις, βρισκόταν στον διάδρομο και μπήκε μπροστά της, συγκρατώντας τη γερά. Η Ράχελ βρέθηκε παγιδευμένη στο φαρδύ στήθος εκείνου του γκρινιαρή γέρου, που της έλεγε κάτι ακατάληπτο, ενώ πάλευε, φωνάζοντας τον άντρα της. Χρειάστηκε πάνω από ένα λεπτό να καταλάβει ότι ο Φόλκερ προσπαθούσε να την εμποδίσει να κατέβει κάτω, επειδή ο όχλος είχε γκρεμίσει, χτυπώντας την ξύλινη σκαλιστή πόρτα, και τα παράθυρα του κτιρίου και βρισκόταν ήδη στην είσοδο.

«Φράου Άντλερ, ελάτε μαζί μου!» της είπε επιτακτικά ο γείτονάς της με τον τόνο κάποιου που ξέρει από διαταγές.

«Ο σύζυγός μου!»

«Δεν μπορείτε να κατεβείτε! Σκεφτείτε τον γιο σας!» Την έσπρωξε προς τη σκάλα που οδηγούσε πάνω, στο δικό του διαμέρισμα, όπου δεν είχε πατήσει ποτέ το πόδι της.

Το διαμέρισμα του Φόλκερ ήταν πανομοιότυπο με αυτό των Άντλερ, όμως δεν είχε τίποτα από τη φωτεινότητα και την κομψότητά του, ήταν σκοτεινό και κρύο, με ελάχιστα έπι-

πλα, χωρίς διακοσμητικά, πέρα από δυο-τρεις φωτογραφίες σε ένα ράφι. Ο άντρας την οδήγησε απευθείας στην κουζίνα, ενώ ο Ζάμουιλ, γραπωμένος από το βιολί του, τους ακολουθούσε βουβός. Ο Φόλκερ άνοιξε μια στενή πορτούλα που οδηγούσε σε ένα ντουλάπι και τους υπέδειξε να κρυφτούν εκεί χωρίς να βγάλουν άχνα ώσπου να γυρίσει. Αφού έκλεισε το ερμάρι, η Ράχελ και Ζάμουιλ έμειναν όρθιοι, αγκαλιασμένοι σε έναν εξαιρετικά στενό χώρο και βυθισμένοι στο απόλυτο σκοτάδι. Άκουσαν τον Φόλκερ να σέρνει κάποιο βαρύ έπιπλο.

«Μαμά, τι γίνεται;»

«Δεν ξέρω, αγάπη μου, κάτσε ήσυχος και μη μιλάς...» του ψιθύρισε η μητέρα του.

«Εδώ δε θα μας βρει ο μπαμπάς όταν έρθει», είπε ο Ζάμουιλ στον ίδιο τόνο.

«Δε θα μείνουμε πολύ. Έχουν μπει στο κτίριο κάποιοι βίαιοι άνθρωποι, αλλά θα φύγουν σύντομα.»

«Ναζί είναι, ε, μαμά;»

«Ναι.»

«Μαμά, όλοι οι Ναζί είναι κακοί;»

«Δεν ξέρω, μικρέ μου. Θα πρέπει να υπάρχουν και καλοί και κακοί.»

«Ναι, αλλά νομίζω πως οι κακοί είναι περισσότεροι», είπε το παιδί.

Ο Τεομπαλντ Φόλκερ έκανε ήδη καριέρα στον στρατό όταν του έλαχε να υπερασπιστεί την Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία το 1914. Καταγόταν από αγροτική οικογένεια χωρίς καμία στρατιωτική παράδοση, όμως εκείνος διέπρεψε στον στρατό. Είχε ύψος σχεδόν ένα ενενήντα, τη σωματική ρώμη

και τον πειθαρχημένο χαρακτήρα ανθρώπου γεννημένου γι' αυτό το επάγγελμα, αν και στα κρυφά έγγραφε ποιήματα και νοσταλγούσε την ήσυχη ζωή στην εξοχή, την καλλιέργεια και την εκτροφή ζώων, συντροφιά με τη γυναίκα που αγαπούσε από έφηβος. Στα τέσσερα χρόνια του πολέμου έχασε όλα όσα έδιναν νόημα στην ύπαρξή του: τον μονάκριβο γιο του, που έπεσε στο πεδίο της μάχης στα δεκαεννιά του, τη γυναίκα που αγαπούσε και αυτοκτόνησε από τη θλίψη της, και την πίστη του στην πατρίδα, που, σε τελική ανάλυση, δεν ήταν παρά μία ιδέα και μία σημαία.

Το τέλος του πολέμου τον βρήκε πενήντα δύο ετών, με βαθμό συνταγματάρχη και ραγισμένη καρδιά. Δε θυμόταν πια για τι είχε αγωνιστεί. Αντιμέτωπise την ήττα στοιχειωμένος από τα φαντάσματα είκοσι εκατομμυρίων νεκρών. Δεν είχε καμία θέση σε αυτή την κατεστραμμένη Ευρώπη, όπου τα λείψανα στρατιωτών, γυναικών, παιδιών, μουλαριών και αλόγων σάπιζαν σε ομαδικούς τάφους ανάκατα. Για κάποια χρόνια έβγαζε τα προς το ζην κάνοντας διάφορες αξιοκαταφρόνητες δουλειές, υπομένοντας την εχθρότητα των γειτόνων, ώσπου η ηλικία και οι αδυναμίες της τον ανάγκασαν να συνταξιοδοτηθεί. Από τότε έμενε μόνος, περνώντας τον καιρό του με διάβασμα, ακούγοντας ραδιόφωνο και γράφοντας στίχους. Έβγαινε μία φορά την ημέρα για να αγοράσει εφημερίδα και τα απαραίτητα για να ετοιμάσει το φαγητό του. Τα παράσημα του ήρωα έμεναν κρεμασμένα στην παλιά στολή του, την οποία φορούσε κάθε χρόνο στην επέτειο της εκχειρίδας, που σφράγισε τη διάλυση της αυτοκρατορίας για την οποία αγωνίστηκε επί τέσσερα φρικτά χρόνια. Τη μέρα εκείνη την αέριζε και τη σιδέρωνε, γυάλιζε τα παράσημά του και καθάριζε τα όπλα του· έπειτα άνοιγε ένα μπουκάλι ακουαβίτ και μεθούσε με μεθοδικότητα ενώ καταριόταν τη μονα-

ξιά του. Ήταν ένας από τους ελάχιστους Βιεννέζους που δε βγήκαν να επευφημήσουν τα γερμανικά στρατεύματα την ημέρα της προσάρτησης της χώρας, επειδή δε γινόταν να ταυτιστεί με εκείνους τους άνδρες που παρέλυναν με τον βηματισμό της χήνας. Η πείρα τού είχε διδάξει να είναι επιφυλακτικός απέναντι σε κάθε είδους πατριωτικό παροξυσμό.

Στο κτίριο οι ενήλικες απέφευγαν τον συνταγματάρχη, που δεν απηύθυνε τον λόγο σε κανέναν εκτός από κάποιον τυπικό χαιρετισμό, και τα παιδιά τον φοβόνταν. Εξαιρέση αποτελούσε ο Ζάμουιλ. Η Ράχελ και ο Ρούντολφ ήταν απασχολημένοι μεγάλο μέρος της ημέρας λόγω εργασιακών υποχρεώσεων, και η γυναίκα που προηγουμένως ερχόταν καθημερινά για να κάνει τις δουλειές του σπιτιού για τους Άντλερ, έφευγε στις τρεις το μεσημέρι. Το αγόρι, αν δεν ήταν με τη θεία του τη Λέα, περνούσε πολλές ώρες μόνο του, απασχολημένο με τα μαθήματά του και τη μουσική του. Δεν είχε αργήσει να διαπιστώσει ότι, όταν έκανε εξάσκηση στο βιολί ή στο πιάνο, ο γείτονάς του κατέβαινε διακριτικά στον πρώτο όροφο με μια καρέκλα και καθόταν στον διάδρομο να τον ακούσει. Χωρίς κανέναν να του το ζητήσει, ο Ζάμουιλ άρχισε να αφήνει την πόρτα ανοιχτή. Έβαζε τα δυνατά του να παίζει όσο καλύτερα μπορούσε γι' αυτό το κοινό του ενός ατόμου, που τον άκουγε με σεβαστική σιωπή. Δε μιλούσαν ποτέ, αλλά όταν συναντιόνταν στο κτίριο ή στον δρόμο αντάλλασσαν ένα νεύμα με το κεφάλι τόσο ανεπαίσθητο, που η Ράχελ δεν είχε αντιληφθεί την αβρή σχέση του γιου της με τον Φόλκερ.

Αφού κλείδωσε τη γειτόνισσά του και το παιδί στο ερμάρι και τράβηξε μπροστά το τραπέζι της κουζίνας, ο συνταγματάρχης φόρεσε βιαστικά την γκρι στολή με τις χρυσές επωμίδες και τη συλλογή με τα παράσημα, τοποθέτησε στη μέση

του τη θήκη με το Luger του, που, ναι μεν ήταν παλιό, λειτουργούσε όμως στην εντέλεια, και περιίμενε στην πόρτα του διαμερισμάτός του.

Ο Πέτερ Στάνερ χρειάστηκε αρκετά λεπτά για να ασφαλίσει τη βιτρίνα του φαρμακείου με τα ξύλινα καφασωτά και να κατεβάσει το μεταλλικό ρολό της πόρτας. Φόρεσε το παλτό του και βγήκε βιαστικά από την πίσω πόρτα, διατεθειμένος να ακολουθήσει τον φίλο του τον Ρούντολφ, αλλά ακόμα και σε εκείνο τον στενό παράδρομο ένα εξαγριωμένο πλήθος εκτόξευε απειλές. Στριμώχτηκε στο πλατύσκαλο ενός σπιτιού για να κρυφτεί από μια ομάδα ταραχοποιών και περιίμενε εκεί ώσπου να απομακρυνθούν στριβοντας στη γωνία, πριν ξεμυτίσει. Ήταν εύσωμος άνδρας, με κόκκινο δέρμα, ξανθά μαλλιά, κοντά και σκληρά, σαν βούρτσια, με μάτια τόσο ανοιχτόχρωμα, που έμοιαζαν θαμπά, και μπράτσα αρσιβαρίστα, που θα του επέτρεπαν να νικήσει οποιονδήποτε σε κάποια δοκιμασία που απαιτούσε δύναμη. Με εξαίρεση τη γυναίκα του, κανείς δεν μπορούσε να τον εκφοβίσει, όμως αποφάσισε να αποφύγει την ανεξέλεγκτη εκείνη ορδή των βαρβάρων και να κάνει μια μεγάλη παράκαμψη, προσευχόμενος να είχε κάνει και ο Ρούντολφ Άντλερ το ίδιο. Ο φαρμακοποιός μετά από λίγα λεπτά συνειδητοποίησε ότι όλη η ευρύτερη περιοχή δεχόταν εισβολή και δεν υπήρχε τρόπος να αποφύγει τον όχλο για να φτάσει στο ιατρείο του φίλου του. Δεν το σκέφτηκε δεύτερη φορά. Έγινε «ένα» με το πλήθος. Με ένα σπρώξιμο άρπαξε το λάβαρο του κόμματος από έναν νεαρό, που δεν τόλμησε να διαμαρτυρηθεί, και αφέθηκε να παρασυρθεί από την πλημμυρίδα των ανθρώπων κραδαίνοντάς το.

Στα λίγα αυτά τετράγωνα ο Πέτερ Στάινερ απέκτησε πλήρη εικόνα του χάους που είχε ξεσπάσει στην ήσυχη γειτονιά, όπου παραδοσιακά ζούσε και εργαζόταν ένα κομμάτι της πολυάριθμης εβραϊκής κοινότητας της πόλης. Στα καταστήματα δεν είχε μείνει όρθιο γυαλί για γυαλί· έκαιγαν παντού φωτιές, όπου οι ταραχοποιοί έριχναν όσα έβγαζαν από σπίτια και γραφεία, από βιβλία μέχρι έπιπλα· η συναγωγή φλεγόταν απ' άκρη σ' άκρη μπροστά στο απαθές βλέμμα των πυροσβεστών, που σκόπευαν να επέμβουν μόνο σε περίπτωση που οι πύρινες γλώσσες απειλούσαν να εξαπλωθούν σε γειτονικά κτίρια. Είδε να σέρνουν έναν ραβίνο από τα πόδια, με το κεφάλι του καταματωμένο να αναπηδά στο λιθόστρωτο· είδε να ξυλοκοπούν τους άντρες, να σκίζουν τα ρούχα και να ξεριζώνουν τούφες μαλλιών από τις γυναίκες, να χαστουκίζουν παιδιά και να ποδοπατούν και να καταβρέχουν με ούρα τούς ηλικιωμένους. Από κάποια μπαλκόνια οι θεατές επευφημούσαν τους ταραχοποιούς, και μάλιστα σε κάποιο παράθυρο ένας άντρας χαιρετούσε υψώνοντας το δεξί χέρι ενώ με το αριστερό κρατούσε ένα μπουκάλι σαμπάνιας. Παρ' όλα αυτά, τα περισσότερα σπίτια και κτίρια με διαμερίσματα ήταν σφραλιστά και με τις κουρτίνες κατάκλειστες.

Ο φαρμακοποιός διαπίστωσε, τρομοκρατημένος από την αντίδρασή του, ότι η θηριώδης ενέργεια του πλήθους ήταν μεταδοτική και απελευθερωτική, ότι και ο ίδιος ένιωθε την παρόρμηση να καταστρέψει, να κάψει και να φωνάξει για να ξεδώσει, ότι μεταμορφωνόταν σε ένα τέρας. Λαχανιασμένος, μούσκεμα στον ιδρώτα, με το στόμα ξερό και το δέρμα αναψοκοκκινισμένο από την έκρηξη αδρεναλίνης, κάθισε ανακούρκουδα πίσω από ένα δέντρο για να ανακτήσει την ανάσα του και τα λογικά του. «Ρούντι... Ρούντι...»

μουρμούρισε και συνέχισε να το επαναλαμβάνει δυνατά, μέχρι που το όνομα του φίλου του τον βοήθησε να έρθει στα συγκαλά του. Ήταν ανάγκη να τον βρει προτού πέσει στα χέρια του όχλου. Σηκώθηκε όρθιος και συνέχισε να προχωράει προστατευμένος από το λάβαρο και από την όψη καθαρόαιμου Άριου.

Το ιατρείο του Άντλερ ήταν βανδαλισμένο, όπως άλλωστε φοβόταν ο Στάνιερ· οι τοίχοι γεμάτοι με προσβολές και σύμβολα του Κόμματος, η πόρτα κρεμόταν στην κάσα και όλα τα τζάμια ήταν σπασμένα. Έπιπλα, ράφια, λάμπες, ιατρικά εργαλεία, φιαλίδια, όλο το περιεχόμενο του ιατρείου σκορπισμένο στον δρόμο. Δε βρήκε ούτε ίχνος του φίλου του.

Ο συνταγματάρχης Τέομπαλντ Φόλκερ δέχτηκε τους πρώτους ταραχοποιούς όρθιος με χέρια σταυρωμένα στο κατώφλι του διαμερίσματός του. Είχαν περάσει λιγότερο από δεκαπέντε λεπτά απ' όταν έσπασαν την πόρτα της εισόδου και σκορπίστηκαν σαν αρουραίοι στους ορόφους. Ο Φόλκερ υπέθεσε ότι η θυρωρός ή κάποιος από τους ενοίκους είχε καταγγείλει τους Εβραίους, ίσως μάλιστα να είχε σημαδέψει τα διαμερίσματά τους, επειδή αργότερα, όταν περιηγήθηκε στο κτίριο, διαπίστωσε ότι οι εισβολείς κάποιες πόρτες τις είχαν ρίξει, ενώ άλλες τις είχαν αφήσει ανέπαφες. Αυτή των Άντλερ δεν ήταν κατεστραμμένη επειδή είχε μείνει μισάνοιχτη.

Πέντε-έξι άντρες και νεαροί, μεθυσμένοι από τη βία, με τα περιβραχιόνια του Κόμματος, εμφανίστηκαν στο πλατύσκαλο του ορόφου φωνάζοντας ύβρεις και συνθήματα. Ο ένας από αυτούς, που απ' ό,τι φαινόταν ηγούνταν των υπολοίπων, ήρθε μούρη με μούρη με τον συνταγματάρχη στον διάδρομο. Κρατούσε έναν μεταλλικό σωλήνα, ήδη στον αέ-

ρα, έτοιμο να χτυπήσει, όμως παρέλυσε αμέσως στη θέα του γιγαντόσωμου γέρου με την απαρχαιωμένη στολή, που τον κοιτούσε από πάνω ως κάτω με αυταρχικό ύφος.

«Εβραίος;» γάβγισε.

«Όχι», απάντησε ο Φόλκερ χωρίς να υψώσει τη φωνή του.

Πάνω στην ώρα ακούστηκαν οι κραυγές των υπολοίπων. Ήταν ενοχλημένοι που δε βρήκαν τους κατοίκους του διαμερίσματος των Άντλερ. Δύο άντρες, κάπως μεγαλύτεροι, εμφανίστηκαν στη σκάλα και στάθηκαν μπροστά στον Φόλκερ.

«Πόσοι Εβραίοι μένουν εδώ;» τον ρώτησε ο ένας.

«Δε γνωρίζω να σας πω».

«Κάντε στην άκρη, θα ψάξουμε το διαμέρισμά σας!»

«Με ποια εξουσία;» απάντησε ο συνταγματάρχης αγγίζοντας τη θήκη του Luger του.

Οι άντρες αντάλλαξαν μερικά βλέμματα και αποφάσισαν ότι δεν άξιζε τον κόπο να μπλέξουν με τον γέρο. Ήταν εξίσου Άριος με εκείνους και επίσης οπλισμένος. Κατέβηκαν στο διαμέρισμα των Άντλερ και βοήθησαν τους υπόλοιπους να καταστρέψουν όσα μπορούσαν, από τις πορσελάνες μέχρι τα έπιπλα, και να πετάξουν από τα παράθυρα ό,τι τους έκανε κέφι. Μεταξύ άλλων, έσυραν το πιάνο στο μπαλκόνι με την πρόθεση να το ρίξουν στον δρόμο, όμως αποδείχτηκε πιο βαρύ απ' όσο περίμεναν οπότε αρκέστηκαν να το ξεκοιλιάσουν.

Ο βανδαλισμός κράτησε κάμποσα λεπτά και το αποτέλεσμα ήταν λες και είχε σκάσει χειροβομβίδα. Πριν φύγουν άδειασαν τον κάδο των σκουπιδιών πάνω στα κρεβάτια, έσκισαν με μαχαίρια τις ταπετσαρίες των επίπλων, έκλειψαν τα ασημικά, που φύλαγε η Ράχελ Άντλερ, περιέλουσαν με βενζίνη το χαλί και έβαλαν φωτιά. Ύστερα κατέβηκαν αγεληδόν και ενώθηκαν με τον εξαγριωμένο όχλο στον δρόμο.

Ο συνταγματάρχης περίμενε όσο ήταν απαραίτητο για να

βεβαιωθεί ότι είχαν φύγει και κατέβηκε στο λεηλατημένο διαμέρισμα των Άντλερ. Διαπίστωσε ότι η φωτιά ήταν ακόμη περιορισμένη στο χαλί και, με τη χαρακτηριστική του ακρίβεια και ηρεμία, το έπιασε από την άκρη και το δίπλωσε, πνίγοντας τις φλόγες. Αμέσως μετά πήρε τις κουβέρτες από το ένα υπνοδωμάτιο και τις έριξε πάνω στο χαλί για να είναι σίγουρος ότι δε συνέχιζε να φλέγεται. Ίσως μια πολυθρόνα, που ήταν αναποδογυρισμένη στο πάτωμα, και κάθισε, παλεύοντας να πάρει ανάσα. «Δεν είμαι πια όπως παλιά», μουρμούρισε θρηνώντας για το πέρασμα των χρόνων.

Έμεινε εκεί, περιμένοντας να ηρεμήσει το ταμπούρλο στο στήθος του και να ζυγίσει την κατάσταση. Είναι πολύ χειρότερη απ' ό,τι φανταζόταν λίγες ώρες πριν, όταν άκουσε στο ραδιόφωνο πως καλούσαν τον κόσμο να διαδηλώσει ενάντια στην εβραϊκή συνωμοσία. Ο υπουργός Προπαγάνδας της Γερμανίας, μιλώντας εξ ονόματος του Χίτλερ, είχε ανακοινώσει ότι οι διαδηλώσεις ως αντίποινα για τη δολοφονία του διπλωμάτη στο Παρίσι δε διοργανώνονταν από το Κόμμα, αλλά θα επιτρέπονταν. Η αγανάκτηση του γερμανικού και του αυστριακού λαού ήταν πλήρως δικαιολογημένη, έλεγε. Ήταν ανοιχτή πρόσκληση για λεηλασία, καταστροφή και σφαγή. Ο συνταγματάρχης συμπέρανε ότι ο τρελαμένος όχλος, που εκ πρώτης όψεως έμοιαζε με ορδή χωρίς συγκεκριμένο στόχο πέρα από την τυφλή βία, δεν ενεργούσε από ξαφνική παρόρμηση, αλλά ήταν προετοιμασμένος, είχε λευκή επιταγή και υπολόγιζε στην ατιμωρησία. Οι ταραχοποιοί πρέπει να είχαν λάβει οδηγίες να μην αγγίξουν τις περιουσίες όσων δεν ήταν Εβραίοι, κι αυτό εξηγούσε γιατί στο κτίριό τους λεηλάτησαν μόνο το διαμέρισμα των Άντλερ, των Έπσταϊν και των Ρόξενμπεργκ. Ο Φόλκερ δεν ξεγελάστηκε από τα πολιτικά ρούχα του απατεώνα. Ήξερε πως ήταν ομάδες νεαρών να-

ζιστών στρατιωτών, οι ίδιες που είχαν επιβάλει τα τελευταία χρόνια ως πολιτική στρατηγική τη βία και, μετά την προσάρτηση, ως μορφή διακυβέρνησης τον φόβο.

Είχε ανακτήσει σχεδόν τις δυνάμεις του όταν άκουσε βήματα στον διάδρομο και, μια στιγμή αργότερα, βρέθηκε μπροστά σε έναν αφηνιασμένο ένοπλο με λάβαρο των Ναζί, που το κράδαινε σαν δόρυ. «Άντλερ! Άντλερ!» φώναζε με όλη την ένταση της φωνής του. Ο συνταγματάρχης σηκώθηκε με κάποια δυσκολία και τράβηξε το Luger.

«Ποιος είστε; Τι δουλειά έχετε εδώ; Αυτό είναι το διαμέρισμα του Ρούντολφ Άντλερ!» τον αποπήρε ο άγνωστος.

Ο Φόλκερ δεν απάντησε. Ούτε κουνήθηκε όταν ο άλλος τον απείλησε με το κοντάρι της σημαίας δύο εκατοστά μπροστά από τη μύτη του.

«Πού είναι; Πού είναι ο Άντλερ;» επανέλαβε ο άντρας.

«Θα μπορούσα να μάθω ποιος τον ψάχνει;» ρώτησε ο Φόλκερ παραμερίζοντας το κοντάρι με την ανάστροφη του χεριού του, σαν να ήταν μύγα.

Τότε μόνο ο Πέτερ Στάνιερ πρόσεξε την ηλικία του συνταγματάρχη και τη στολή του Μεγάλου Πολέμου, και κατάλαβε πως δεν επρόκειτο για αξιωματικό των Ναζί. Με τη σειρά του, ο Φόλκερ είδε τον άλλον να πετάει το λάβαρο και να φέρνει τα δυο του χέρια στο κεφάλι με μια κίνηση απελπισίας.

«Ψάχνω τον φίλο μου, τον φίλο μου τον Ρούντολφ. Μήπως τον είδατε;» ρώτησε ο Στάνιερ με τη φωνή του βραχνιασμένη από τις τόσες κραυγές.

«Δεν ήταν εδώ όταν επιτέθηκαν στο διαμέρισμα. Υποθέτω πως δεν ήταν ούτε στο ιατρείο του», αποκρίθηκε ο Φόλκερ.

«Και η Ράγελ; Ο Ζάμουιλ; Γνωρίζετε κάτι για την οικογένειά του;»

Μια ιστορία για τη βία, την αγάπη, τον ξεριζωμό και την ελπίδα

ΒΙΕΝΝΗ 1938

Ο Ζάμουιλ Άντλερ είναι έξι χρονών όταν ο πατέρας του εξαφανίζεται κατά τη διάρκεια της Νύχτας των Κρυστάλλων και η οικογένειά του, όπως όλοι οι Εβραίοι, τα χάνει όλα. Η μητέρα του, απελπισμένη, του εξασφαλίζει μία θέση στο τρένο που θα τον μεταφέρει από τη ναζιστική Αυστρία στην Αγγλία. Μια νέα σελίδα ξεκινάει για τον Ζάμουιλ, με αχώριστους συντρόφους για το υπόλοιπο της μακράς ζωής του το πιστό του βιολί και το βάρος της μοναξιάς και της αβεβαιότητας.

ΕΛ ΜΟΣΟΤΕ 1982

Η Λετίσια Κορδέρο, στα επτά της, μπαίνει παράνομα στις Ηνωμένες Πολιτείες διασχίζοντας τον Ρίο Γκράντε γαντζωμένη πάνω στον πατέρα της, έχοντας γλιτώσει από θαύμα τη γενοκτονία που ξεκλήρισε το χωριό της κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου.

ΑΡΙΖΟΝΑ 2019

Οκτώ δεκαετίες αργότερα, η επτάχρονη Ανίτα Ντίαζ ανεβαίνει με τη μητέρα της στην οροφή ενός τρένου προκειμένου να ξεφύγουν από μια θανάσιμη απειλή στο Ελ Σαλβαδόρ και βρίσκονται εξορισμένες στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η άφιξή τους συμπίπτει με τη νέα, αμείλικτη πολιτική της κυβέρνησης που χωρίζει στα σύνορα μητέρα και κόρη.

**Ένα σύγχρονο μυθιστόρημα για τις θυσίες που
αναγκάζονται κάποιες φορές να κάνουν οι γονείς,
για την εκπληκτική ικανότητα κάποιων παιδιών να επιβιώνουν
μέσα από τη βία χωρίς να παύουν να ονειρεύονται.**

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
p s y c h o g i o s . g r

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΖΗΣ: 28533